

هانس روبرت رومر

و

هایده ماری کوخ

والتر هینتس *

(۱۹۹۲-۱۹۰۶)

روز یکشنبه دوازدهم آوریل ۱۹۹۲ والتر هینتس پس از پنجاه و پنج سال سکونت در گوتینگن، در همان جاجشم از جهان فرو بست. نویسنده این سطور نه تنها در مرگ استاد کهنسال خود به سوگ نشسته است، بلکه بر فقدان دوستی صمیم و یکدل نیز اشکیار است.

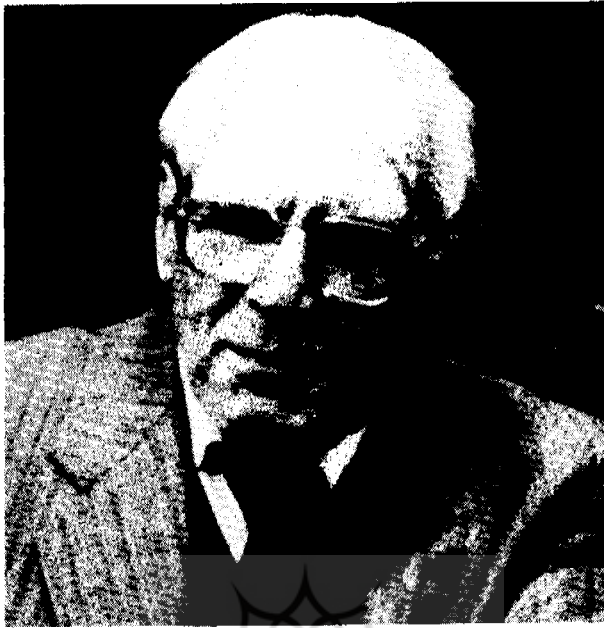
درگذشت وی نخستین ملاقات ما را در نیمسال تابستانی ۱۹۳۶ در دانشگاه برلین به یاد من آورد. در فرصتی که در جلسه تمرین زبان فارسی فراهم آمد وی مرا به انجمن دعوت کرد. انجمن از چند نفری تشکیل می شد که می خواستند کتاب اول از اثر انگلبرت کمپفر را با عنوان نوادر دلپسند^۱ به آلمانی ترجمه کنند. این اثر به زبان فحیم لاتینی به شیوه سیرون تألیف شده است و برگردان آن مستلزم به کار بردن تلاش و هوشیاری بسیار بود. به هر حال نتیجه این مجاهدت که ترجمه این قسمت از کتاب به زبان آلمانی بود و هینتس در سال ۱۹۴۰ آن را با عنوان انگلبرت کمپفر در دربار شاهنشاه ایران^۲ منتشر ساخت در بین متخصصان با حسن قبول روبرو شد.

من بعدها متوجه شدم که چقدر مدیون این انجمن که هینتس آن را با تعهد بسیار اداره می کرد هستم. بحث‌هایی درباره مفاهیم رایج در ایران و نهادهای آن که به میان می آمد راه ورود مرا به تحقیق درباره تاریخ اسلام هموار ساخت. درست است که کمپفر اوضاع و احوال حاکم در زمان خود، یعنی قرن هفدهم را وصف می کند، ولی باز کتاب از حواشی و تذکره‌هایی درباره روزگار پیش از آن تا دوران هخامنشیان خالی نیست. بحث و فحص درباره مشکلاتی که در کار پیدا می شد - کسانی مانند ویلهلم ایلرس، ولفگانگ لنتس و برتولد اسپولر که بعدها ایران شناسان نام آوری شدند، در انجمن شرکت داشتند. برای تازه کاران در حکم مدخل جذابی برای تاریخ فکر و فرهنگ مشرق زمین بود، چه از لحاظ خودمطلب و چه از نظر روش تحقیق و این خود زمینه‌ای بسیار مساعد به شمار می رفت تا ما بتوانیم تصمیم خود را برای پاگذاردن در راه خاورشناسی بگیریم.

اما اگر کسی تصور کند که محبوبیت هینتس نزد شاگردان فقط در اثر فضل و اطلاع و مهارت در کار تدریس بوده است به راه خطا رفته است. بی ریائی، مهربانی و مددکاری او هم در این امر سهمی به سزاداشت.

والتر هینتس در نوزدهم نوامبر ۱۹۰۶ در اشتونگارت به عنوان پسر یک بازرگان دیده به جهان گشود. او که در جوانی پدر خود را از دست داد توفیق یافت که در بنیاد تحقیقات ملت آلمان راه پیدا کند و از آن رهگذر به امکان تحصیل در رشته علوم عقلی دست یابد. در نتیجه کار او از لیبریک به مونیخ و از آنجا به پاریس منتهی شد، و در همان جا بود که از محضر هانری ماسه کسب فیض کرد. در پاریس رشته اصلی تحصیلی او شرق شناسی نبود، ولی ظاهراً دوران توقف در آن شهر مشوق رشد فکری و تحوّل آتی وی گردید. پس از کندوکاوی در تاریخ مطبوعات قدیم فرانسه، بدواً به تاریخ اروپای شرقی عنایت ورزید و آنگاه موضوع رساله خود را تحقیق در تاریخ فرهنگ روسیه در

* این مقاله در دو قسمت جداگانه به قلم پروفسور رومر و خانم کوخ تألیف و به دنبال هم چاپ شده است. م.

Walter Hing .

روزگار پطر کبیر برگزید. تازه پس از گذراندن رساله خود در سال ۱۹۳۰ در لیزبیک به تشویق هانس هاینریش شدر به موضوعی درباره گذشته‌های شرق اسلامی روی آورد، و این تحقیقی بود بر پایه منابع درباره شاه اسمعیل دوم^۳. با این اقدام هینتس گامی اساسی در راه تحقیق در تاریخ صفویه برداشت که بعدها سالیان دراز هم و غم او را به خود مشغول داشت.

در جوار شغلی که هینتس به عنوان مشاور دولتی برای تأمین اعاشه خود اختیار کرده بود، وقت کافی هم پیدا کرد تا درباره اوایل کار صفویه به تحقیق در یکی از طریقت‌های درویشی قرن چهارم پردازد. با تألیف رساله مخصوص ورود به دانشگاه خود که در سال ۱۹۳۴/۳۵ عملی گردید بالاخره هینتس به صورتی قطعی تاریخ ایران را برای عرصه تحقیق خود اختیار کرد. در رساله ورود به دانشگاه او فعالیت‌های شیخ صفی اردبیلی (متوفی به سال ۱۳۳۴ میلادی) و اعقاب وی مورد تحقیق قرار می‌گیرد، و از آن گذشته روشن کردن مناسبات و وضع سیاسی این طریقت با سیاست در عهد فرمانروایی خاندانی ترکمن نژاد و امرای مغول ذهن او را به خود مشغول می‌دارد. مؤلف نشان می‌دهد که طریقت چگونه دست اندرکار بازیهای سیاسی می‌شود و سرانجام پایگاهی دنیائی ایجاد می‌کند که بعدها دولت روحانی صفوی بر آن مبنا برپا می‌گردد. چشم‌اندازهای جدیدی در همزیستی عناصر ایرانی و ترک و یا بهتر بگوئیم ترکمن به دست می‌دهد که برای تأسیس دولت آینده ایران و بحران بعدی آن اهمیت بسیار داراست.^۴

هینتس در این تألیف خود از سرمشقه‌های برجسته‌ای همچون ولادیمیر مینورسکی (متوفی به سال ۱۹۶۶) که بدو در پاریس و بعد در کمبریج تدریس می‌کرد و همچنین ویلهلم بارتولد (متوفی به سال ۱۹۳۰) که کتب متعددی را از او به آلمانی برگرداند پیروی کرد. این هر دو راه او را برای تحقیق در تاریخ سازمانها و بنیادها، تاریخ اقتصاد و تاریخ اجتماعی هموار کردند. اینها با برداشتهای خاص خود

در زمینه تاریخ ادیان وی را با مسائل و مشکلات بررسی تشیع ایرانی که طبق ظن غالب، آن را عیناً با شیعه اثنی عشری نمی‌توان منطبق شمرد آشنا کردند.

بررسی تاریخ سازمانها بدون تحقیق در اسناد اسلامی که در آن زمان اقلأ در بخشی که مربوط به ایران است در آغاز راه خود بود، شدنی نبود. با موضوع مربوط به اصالت اسناد، نظر هینتس به امور دیوانی اسلامی جلب شد که زمینه نظری آن مدتها ذهن او را به خود مشغول داشت. تقریباً به صورتی اجتناب ناپذیر این کار منجر شد به اینکه هینتس به تحقیق و مطالعه نوشته‌های خاص دبیرخانه‌ها، یعنی به مجموعه اسناد و فرمانها (انشا)، به اصول محاسبات دولتی و به مقرراتی که برای منشی دیوانی در کارش وجود داشته است، بپردازد.

در ایام جنگ، هینتس پس از خدمت مختصری در جبهه به ستادهای مختلف نظامی منتقل شد، و آنگاه مأموریتی در استانبول به وی محول گردید. در این شهر فرصت مناسبی به دست آمد تا او در ساعات فراغت در گنجینه کتابخانه‌های آن به دنبال یافتن منابعی برای تحقیق خود به جستجو بپردازد. نسخه‌هایی از آثار متعددی که فقط به صورت خطی موجود بود برای خود فراهم آورد که تا مدتی مدید یا مایه کارهای تحقیقی خود او شد و یا بعضاً برای اقدام به شاگردان ارجاع گردید. چاپ انتقادی رساله فلکیه اثر عبدالله مازندرانی که اصول و مبانی محاسبات دولتی ایران را در دوره مغول شامل می‌شود برجسته‌ترین اثر هینتس در این دوره به شمار می‌آید. در این کتاب اداره امور مالی و هم چنین محاسبات و طرز وصول مالیات مورد بحث قرار گرفته است. هینتس محتویات کتاب را در مقدمه آموزنده و موجز خود و همچنین مقالات متعددی به دست داده است، زیرا به گمان وی ترجمه دقیق کتاب به آلمانی تقریباً ناممکن بوده است. هینتس توانست از راز خط دیوانی سیاقی که در رساله به کار رفته بود و بدون پی بردن به آن نه تنها این کتاب بلکه، آثار دیگری هم از این نوع نامفهوم بود پرده برگیرد. خدمت شایسته‌ای که مصحح با نشر این کتاب به تاریخ فرهنگ اسلامی اواخر قرون وسطی کرده است موضوع معرفی و نقد کتابی است به قلم پرشور یان ریکا (سال ۴۹ مجله OLZ). آن طور که ریکا به حق معتقد است این اثر حاصل رنج سالیان دراز و کوشش موشکافانه‌ای است که هرگز سستی و فتور نپذیرفته است. دوران انتظار پس از قطع روابط ترکیه - آلمان (سپتامبر ۱۹۴۴ تا آوریل ۱۹۴۵) و همچنین هفده ماه به سر بردن در بازداشت انگلیسیها (از ژوئن ۱۹۴۵ به بعد) برای این تحقیق بسیار مفید بوده است.

پس از بازگشت به وطن در سال ۱۹۴۶ روز و روزگار سختی برای هینتس آغاز گردید. دانشکده گوتینگن که خود او قبلاً ریاست آن را داشت، پس از پایان جنگ تصمیم دیگری درباره کرسی تدریس او اتخاذ کرده بود. استاد به وطن بازگشته چاره‌ای دیگر نداشت جز اینکه برای تأمین معاش و زندگی خود و خانواده‌اش مدتی مترجمی کند و از ۱۹۵۰ تا ۱۹۵۷ به عنوان ناشر روزنامه گوتینگن^۵ به فعالیت بپردازد. تازه هنگامی که در سال ۱۹۵۷ کرسی ایران شناسی خالی شد، وی امیدوار شد که شغل گذشته خود را دوباره به چنگ آورد و از این رهگذر بتواند تمام وقت خود را صرف تحقیق و مطالعه کند. البته او در مدتی بیش از ده سال هرگز از تحقیق و تتبع نیاسوده بود و این هم خود در فراهم آوردن موجبات تنصیب دوباره او بی‌اثر نبود. شاهد ادعای ما مقالات متعددی است که هینتس در این فاصله نوشت. به هر حال باید گفت پس از تلاشی که او برای تأمین معاش خود می‌کرد چندان وقت زیادی برای فعالیتهای علمی باقی نمی‌ماند.

از همان هنگام که در سال ۱۹۳۷ هینتس کرسی تدریس دانشگاه گوتینگن را پذیرفت بر دامنه تحقیقات مربوط به ایران باستان در بین نوشته‌های او هر دم افزوده شد. نه اینکه وی نسبت به اولویتهای علمی پیشین خود بی‌عنایت شده بود، ابداً. به این زمینه‌ها هم می‌پرداخت. شاهدهی بر این مدعا کتابی

است که در مجموعه راهنمای مشرق زمین^۶ به نام مقیاسها و اوزان اسلامی با تبدیل به سیستم متری^۷ منتشر کرد. کتاب با اقبال فراوان روبرو شد و مکرراً به زبانهای خارجی ترجمه گردید. کتاب پوله‌های اسلامی قرن یازدهم تا نوزدهم با تفسیر به طلا^۸ که مرجعی است به همین اندازه طرف توجه و درست پیش از درگذشت هینتس به چاپ رسید می‌تواند تا این حد با توفیق قرین باشد.

والتر هینتس در تحقیق و تتبع در جهان اسلام راههای تازه‌ای در پیش گرفت. معلمی بود که شاگردان را مجذوب خود می‌کرد و به همین علت عده‌ای سرسپرده او بودند و افکار و نظریات استاد را در کارهای علمی خود وارد می‌کردند. تعداد رساله‌هایی که به تشویق و سرپرستی او نوشته شده قابل ملاحظه است، و از آن میان می‌توان به بعضی از رساله‌هایی اشاره داشت که به قلم شاگردان و دانشجویان شرقی نوشته شده و نظریات علمی استاد را در کشورهای اسلامی اشاعه داده‌اند.

* * *

نه تنها در عرصه علوم اسلامی، بلکه در سراسر پهنه تاریخ شرق قدیم والتر هینتس توانسته است به نوآوریهای علمی دست یابد. تمام تلاش و کوشش وی موقوف به آن بود که هر فرهنگی را به صورت تمام و یکجا در یابد و بفهمد، و البته برای وصول به چنین هدفی پرداختن به زبانهای مختلف یکی از پیش شرطهای غیر قابل احتراز شمرده می‌شود، مع هذا در مورد تاریخ فرهنگ ایران قدیم باز بسیار کارهاست که باید قبل از رسیدگی به متون به آنها پرداخت. والتر هینتس به صورتی منظم و با تبعیت از اسلوب به حل این مشکلات همت گماشت. در همان سال ۱۹۴۲ وازمان فارسی باستان^۹ وی در لیزیک به چاپ رسید. این کتاب در سال ۱۹۶۶ تجدید چاپ شد و در سال ۱۹۷۳ به صورتی کاملاً جدید و با عنوان راههای تازه‌ای در فارسی باستان^{۱۰} منتشر گردید. تا امروزه روز این تنها کتابی است که شاگرد رشته فارسی باستان می‌تواند از آن کمک بگیرد.

در کنار مقدار زیادی از مقالات که با خواندن آنها تاریخ ایران قدیم همواره به نحوی روشن تر در برابر دیدگان ما جان می‌گیرد، باید پیش از همه به خصوص از کتاب مصور زیبای تحقیقات و یافته‌های ایران قدیم^{۱۱} یاد کرد.

والتر هینتس به خصوص همواره در صدد بود که تاریخ را برای همه علاقه‌مندان - و نه تنها معدودی از متخصصین لبریز از زندگی و مفهوم کند. به عنوان نمونه‌ای موفق در این مورد می‌توان دو جلد کتاب داریوش و ایرانیان^{۱۲} (۱۹۷۶ و ۱۹۷۹) را ارائه داد که با زبانی زنده و روان امپراتوری هخامنشیان را در برابر دیدگان ما به نمایش می‌گذارد، کتابی که به تکرار می‌توان آن را مطالعه کرد. کمی پیش از جنگ دوم جهانی هزاران لوحه گلی از مجموعه بایگانی اداری داریوش کبیر (۵۲۲ تا ۴۸۶ قبل از مسیح) کشف شد. این کشف شایان توجه که نوید می‌داد روشنی بیشتری بر بسیاری از مسائل و مشکلات تاریخ هخامنشیان و به خصوص بر نوع اداره و اقتصاد این نخستین امپراتوری بزرگ می‌فکند، این نقطه ضعف را داشت که به زبانی فوق‌العاده مشکل و کمتر شناخته شده یعنی عیلامی نوشته شده بود. ایرانیان، هنگامی که در وطن بعدی خود، فارس مستقر شدند هنوز برای خود خط مخصوصی نداشتند. خط مخصوص آنان تازه بر اثر صدور فرمان داریوش شاه ایجاد شد. و در نتیجه کلیه امور اداری خود را به دست عیلامیان ساکن آن دیار انجام می‌دادند، زیرا این جماعت در این منطقه تجربه‌ای چند صد ساله داشتند. برای راه یافتن به این منبع بسیار گران‌قدر و امیدبخش می‌بایست قبلاً کوششی در راه رفع مشکلات زبان عیلامی انجام بگیرد و این خود برای والتر هینتس به صورت اقدامی جذاب و مسحورکننده در آمد که چندین دهه وقت او را به خود تخصیص داد. به ماجرای هموردی با چنین زبانی که علناً با هیچ زبان شناخته شده دیگری مربوط نبود با خواندن مقدار زیادی از انتشارات پی می‌بریم. نقطه اوج این تلاش و تحقیق هنگامی بود که وی توانست در سال

۱۹۶۱ قسمت اعظم بسیار مشکل عیلامی قدیم را که خطی تصویری بوده و بعد به صورت خطوط تیره درآمده، از اواخر هزاره سوم پیش از مسیح کشف کند.

ماکارهای اساسی در زمینه تاریخ عیلام را که به صورت مقالاتی مشروح مدون شده‌اند (مثلاً در تاریخ قدیم کمبریج^{۱۳} چاپ سوم در قسمت دوم از جلد اول ۱۹۷۱، و در قسمت اول از جلد دوم ۱۹۷۳) و عصاره آنها به نحوی اعجاب آور در کتاب امپراتوری عیلام^{۱۴} (۱۹۶۴) عرضه شده است به هینتس مدیون هستیم. تحقیقات متعدد عیلامی استاد در کتاب فرهنگ عیلامی^{۱۵} (۱۹۸۷) به نقطه اوج خود می‌رسد و این دیگر نخستین و آخرین کتابی است که در این موضوع منتشر شده است. در دو جلد این کتاب که حدود یک هزار و چهارصد صفحه چاپی را دربرمی‌گیرد شانزده هزار لغت با کلیه شواهد آنها و مقداری زیاد از تعبیرهای جدید ارائه گردیده است. این اثر که محققان خط میخی، مورخین و ایران شناسان از دهها سال پیش خواهان و در طلب آن بودند پایه و اساس کلیه تحقیقات دیگر درباره تاریخ شرق نزدیک به شمار می‌رود. نویسنده این سطور* همکاری فراهم آوردن این اثر را مایه مباهات خود می‌شمارد.

هینتس همواره به مذهب عنایت خاص داشته است. کتاب زردشت^{۱۶} (۱۹۶۱) تأییدی بر این مدعاست. در این کتاب سعی بر آن بوده است که سروده‌های مشکل و مورد اختلاف پیامبر ایرانی به نحوی که برای همه قابل فهم باشد بازگو شود. اشتغال به لغت و ادب ایران قدیم هینتس را با کتاب مقدس مانوس تر کرد و به عنوان نمونه بگوئیم که وی توانست ارقام دقیق مربوط به تاریخ زندگی حضرت عیسی مسیح را از آن استخراج کند (مجله شرق شناسی آلمان جلد ۱۳۹ و جلد ۱۴۲)، دو نشانه مهم و تعیین کننده در کتیبه‌های شبه جزیره سینا را تعبیر و تفسیر نماید (مجله شرق شناسی آلمان جلد ۱۴۱ و جلد ۱۴۲) و یا ارقام مربوط به زندگی حضرت ابراهیم را به نحوی دقیق تر روشن سازد (موزئون ۲۰۰۰، سال ۱۹۹۱). در این مقالات است که هینتس یک بار دیگر قوت استدلال روش تاریخی - انتقادی خود را به اثبات می‌رساند.

در تعداد زیادتری از مقالات که هینتس در مجلات و کتابهای گوناگون منتشر کرده، اعتقادات خود را که بر پایه‌های متین مسیحیت استوار است مورد بحث قرار داده است. اما چون این نوشته‌ها در شمار نوشته‌های علمی او که فعلاً مورد بحث است قرار نمی‌گیرد، از ورود به آن مبحث پرهیز می‌شود. والتر هینتس استاد صاحب کرسی دانشگاه در رشته ادب و لغت شرق و مدیر سمینار ایران شناسی گوتینگن بود. پس از بازنشستگی در سال ۱۹۷۵ دوره‌ای در زندگی او آغاز شد که توانست تمام وقت خود را یک سره صرف تحقیق و تتبع کند.

وی در آلمان در شمار آن گروه از ایران شناسان بود که با صلاحیتی یکسان هم به زبانها و فرهنگهای شرق قدیم می‌پردازند و هم به زبان فارسی و تاریخ فرهنگ ایران اسلامی و دوره جدید تسلط دارند. کتاب سفر به ایران^{۱۷} (۱۹۳۸) و کتاب فارسی^{۱۸} او که در ۱۹۷۱ به چاپ پنجم رسید و در آن اصول فارسی محاوره‌ای را مورد بحث قرار داد نشانه‌ای است از شور و شوقی که درباره اوضاع و احوال فعلی ایران احساس می‌کرد.

همه کسانی که توفیق آشنائی حضوری با او را داشته‌اند و یا حتی با او همکاری کرده‌اند، او را نه تنها به عنوان دانشمندی بزرگ، بلکه همچنین مردی بزرگ و مهربان که در کنار وی هرکس احساس آرامش می‌کند به یاد خواهند داشت.

- 1- Amoenitates Exoticae
- ۲- این کتاب یک بار با همین عنوان و بار دیگر با عنوان سفرنامه کمبفر به زبان فارسی منتشر شده است. م.
- ۳- این کتاب با عنوان شاه اسمعیل دوم به فارسی ترجمه و در سال ۱۳۷۱ منتشر شده است. م.
- ۴- این تحقیق با عنوان تشکیل دولت ملی به فارسی ترجمه و منتشر شده است. م.
- 5- Göttinger Tageblatt
- 6- Handbuch der Orientalistik
- 7- Islamische Maße und Gewichte umgerechnet ins metrische system
- 8- Islamische Währungen des 11. bis 19. Jahrhundert umgerechnet in Gold
- 9- Altpersischer Wortschatz
- 10- Neue Wege im Altpersischen
- 11- Altiranische Funde und Forschungen
- 12- Darius und die Perser
- 13- Cambridge Ancient History
- 14- Das Reich Elam
- 15- Elamisches Wörterbuch
- 16- Zarathustra
- 17- Iranische Reise
- 18- Persisch I

تاریخ معاصر جهان

۱۹۸۸ - ۱۹۰۰

جان باومن

ترجمه:

یحیی افتخارزاده

انتشارات هیرمند

منتشر شد

تاریخ معاصر جهان ۱۹۰۰ - ۱۹۸۸
جان باومن
ترجمه: یحیی افتخارزاده
قطع رحلی، ۵۵۲ صفحه
چاپ اول

- تاریخ معاصر جهان، کتابدستی هر پژوهشگری است که مسائل و جریانات تاریخ معاصر جهان را دنبال می‌کند.
- در این کتاب خواننده اهم رویدادهای سیاسی، فرهنگی، هنری، اجتماعی و علمی جهان را از سالهای قبل از جنگ جهانی اول یعنی آغاز قرن بیستم (۱۹۰۰ میلادی) تا پایان ۱۹۸۸ میلادی به صورت روزشمار مرور خواهد کرد.
- کتاب تاریخ معاصر جهان به شما کمک می‌کند تا تصویری روشن و منطقی از حوادث جهان معاصر در اختیار داشته باشید.